

OTTA ISTVÁN:
A HÁBORÚ FOGALMÁNAK
ÉS JELLEGÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL
(1964)

Az utóbbi években megjelent tudományos munkákban, vagy szóbeli viták során találkozunk olyan nézetekkel, amelyek figyelmen kívül hagyják Lenin a háborúkról szóló tanításainak egyes részeit, szkeptikus nézeteket hangoztatnak a háborúk politikai jellegének megállapíthatóságáról, vagy egyenesen tagadják a háborúk értékeléséről szóló lenini tanítások alkalmazhatóságát az osztálytársadalmak minden háborújára. E nézetek bírálatát szükségesnek tartjuk egyrészt azért, mert kihatnak korunk háborúi megítélésére és e háborúkhöz való viszonyunkra, másrészt történetírásunkat téríthetik le a marxista–leninista történelemszemlélet helyes útjáról.

A Magyar nemzetközi jogászok írásaiiban olvashatunk olyan nézeteket, amelyek figyelmen kívül hagyják a háború fogalmának lenini meghatározását, sőt tagadják a háború fogalmának meghatározhatóságát. Az 1959-ben megjelent „Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon”-ban pl. a „Háború” címszó alatt a következőket találjuk: „Háború alatt az általános szóhasználat szerint két állam fegyveres összeütközését értik, nincsen azonban egyetlen nemzetközi szerződés sem, amely a háború jogi fogalmának meghatározását tartalmazná. Fritz Grob, svájci származású amerikai író »a háború relativitásáról« írott könyvében 70 meghatározást sorol fel, melyeket a különböző szerzők adtak, de ezek sora még erősen kiterjeszthető. Egyik a háborúskodási szándékot, másik a fegyveres küzdelmet, a harmadik a nemzetközi jog különböző szabályaival meghatározott alaki feltételeket, vagy az elérni kívánt célokat stb. tartotta döntő tényezőknek, melyek fennforgása nélkül nem lehet jogi értelemben háborúról beszélni.”¹ Meg kell jegyezni, hogy az „általános szóhasználat” háborún nemcsak az államok közötti fegyveres összeütközéseket érti, hanem háborúnak tartja az osztályok közötti bizonyos fegyveres összeütközéseket is. A marxista–leninista felfogás az osztályharc legélesebb megnyilatkozását, az osztályháborúkat, a polgárháborúkat szintén

¹ Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Akadémiai Könyvkiadó. Budapest. 1959.

háborúnak tartja. A háborúnak az ilyen meghatározása, amely csak az államok közti fegyveres összeütközéseket tekinti háborúknak, azon alapszik, hogy a kizsákmányoló uralkodó osztályok „törvénytelennek” minősítik és nem ismerik el a kizsákmányolt osztályok és az elnyomott nemzetek, a gyarmatok harcának jogosságát. Fritz Grob amerikai szerző egyetlen egy szovjet jogász véleményét sem ismerteti, sőt még Clausewitz háborúról adott meghatározását vagy, a Lenin által továbbfejlesztett, pontosabbá tett definícióit sem. A mi Diplomáciai lexikonunktól viszont elvárható lenne, hogy a burzsoá jogászok véleményei mellett ne csak az „általános szóhasználat”-ot említse – s főleg ne hiányosan –, hanem a háború lenini meghatározását is. Különösen azért fontos ezt szótátenni, mert a háború marxista–leninista jogi meghatározása is csak a lenini tudományos meghatározáson alapulhat.

Egyik közismert nemzetközi jogászunk 1958-ban megjelent könyvében pedig a következőket olvashatjuk: „Mivel pedig aligha volt még háború, melynek okai, körülményei, megvívásának módjai, eszközei, céljai stb. azonosak lettek volna, csak erőszakolt módon lehetne azok elemeire és jellegére nézve egységes, általános érvényű ismérveket leszögezni.” Ez a megállapítás kétségbevonja, hogy a háború fogalmát meg lehet határozni. Az általános érvényességű ismérvek megléte ugyanis nélkülözhetetlen feltétele a fogalomalkotásnak. Ha csak „erőszakolt módon lehet” – a háborúk „elemeire... általános érvényű ismérveket leszögezni”, akkor a háború fogalma is csak erőszakolt, s ha nem járunk el erőszakolt módon, akkor nincs a háborúnak fogalma. (Kétségbevonja továbbá a jelleg – nevezetesen az igazságos, vagy igazságtalan jelleg – meghatározhatóságát is, mert szerinte a jellegre vonatkozóan is „csak erőszakolt módon” lehet megállapítani az általános érvényességű ismérveket. E kérdésre később még visszatérünk.) Majd még ugyanazon az oldalon így folytatja: „Sokat elmélkedtek, sokat vitatkoztak, sok szellemes és kevésbé szellemes axiómát, analógiát, paradoxont vonultattak fel és csillogtattak meg, de mindezzel nem tudták eldönteni a háború fogalmát...”,² s nem állítja e véleménnyel szembe a háború lenini fogalmát, a marxisták álláspontját. Nemcsak elemzéseiben nem alkalmazza a háború lenini meghatározását, hanem annak létezéséről sem tesz említést könyvében.

Valóban igaz, hogy a háborúk megvívásának módja, eszközei, körülményei, okai és céljaik nagyon különbözők. Ha a háborúk „elemeire” – azaz minden elemére – általános érvényességűek lennének az ismérvek, akkor a

² Hajdú Gyula: Semlegesség. 1958. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 139.

háborúkat nem lehetne egymástól megkülönböztetni. Éppen azért különböznek egymástól a háborúk, mert nem minden elemük azonos, tehát nem minden elemük általános. Viszont azért lehet a háború fogalmát meghatározni, mert vannak olyan elemei, amelyek minden háborúban előfordulnak, tehát általánosak. A háború fogalmának lenini meghatározása: „A háború a politika folytatása más (mégpedig erőszakos) eszközökkel”³ felöleli azokat az általános ismérveket, amelyek minden háborúra egyaránt jellemzőek. Tehát ez a meghatározás nem egyes háborúk esetleges ismertető jegyeit, hanem minden háború általános ismertető jegyeit foglalja magában. Ha valamely társadalmi jelenségből, valamely eseményből e két általános ismerv bármelyike is hiányzik, már nem minősíthetjük azt háborúnak. Ezek az ismérvek – a fenti definíció értelmében a következők:

1. A háború a politikai folytatása. A politika pedig Lenin meghatározása szerint „nemzetek, osztályok stb. közötti viszony.”⁴

2. Erőszakos eszközökkel vívják meg. És hogy mit kell értenünk általában erőszakos eszközön, arra ugyancsak válaszol Lenin: „A XX. században – mint a civilizáció korában általában – az erőszak nem ököl és nem dorong, hanem a katonaság” olvashatjuk „A »lefejezés« jelszaváról” c. cikkében.⁵

Minden tudomány számára nélkülözhetetlen, hogy pontos, tudományosan meghatározott fogalmakkal dolgozzék. Ugyanakkor a dialektika a fogalmak tudományos meghatározhatósága mellett nem tagadja, ellenkezőleg feltételezi a határesetek és átmenetek lehetőségét is. De ezek nem teszik a fogalmat sem meghatározhatatlanná, sem meghatározását erőszakolttá. A háború fogalmánál sem más a helyzet. A politikai célok és az alkalmazott erőszakos eszközök mennyiségének bizonyos korlátozottsága esetén határesetekről, átmenetekről is beszélhetünk. (Pl. határprovokáció stb.) De jelen esetben nem a határesetek, vagy átmenetek előfordulása okozza a problémát.

A fent idézett szerző munkájában később a lenini meghatározással ellentétben a háború fogalmának két általános ismervéből csak egyet ismer el – mégpedig az erőszakot. Azt írja például: „egy dolog azonban kétségtelen. Minden idők minden háborújának volt egy közös tényezője: az erőszak.”⁶ Itt tehát megállapítja, hogy a háborúnak van, mégpedig „kétségtelenül” és nem „erőszakolt módon” általános ismerv – de csak egy: az erőszak.

³ Lenin Művei 21. kötet, 307.

⁴ Lenin Művei 35. kötet, 254.

⁵ Lenin Művei 23. kötet, 96.

⁶ Idézett mű 140.

Az „erőszakolt módon”-t ezek szerint nyilván a figyelmen kívül hagyott lenini definíciónak a „politika folytatása” ismérére vonatkoztatja, azért is hagyja azt ki, azért nem sorolja a háború általános ismérvei közé.

Az a felfogás, amely nem ismeri el, hogy minden háború közös ismertető jegye, hogy a politika folytatása – tagadja azt, hogy a háborúk az államok, nemzetek, osztályok egymáshoz való viszonyával vannak összefüggésben. Ez az álláspont nemcsak a marxizmus–leninizmus e kérdésében kidolgozott tanítását tagadja meg, vagy hallgatja el, hanem még a polgári tudományos állásponttal is szembenáll.

Köztudomású, hogy már Clausewitz felfedte a politika és a háború kapcsolatát. A háborúról c. munkájában ezt írja: „minden háborút politikai ténykedésnek tekinthetünk”,⁷ továbbá „A háború nem csupán politikai művelet, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés továbbfolytatása és annak végrehajtása más eszközökkel. Ami a háborút ezenkívül még jellemzi, az csupán eszközeinek sajátos adottságaiból folyik”.⁸

Lenin súlyos szavakkal ítélte el azt a nézetet, amely nem ismerte el a háború és politika kapcsolatát. „A háború és forradalom” c. munkájában a következőket olvashatjuk: „Ez az író,⁹ akinek alapeszméit napjainkban minden gondolkodó ember feltétlenül magáévá tette, már mintegy 80 esztendővel ezelőtt harcolt az ellen a nyárspolgári és ostoba előítélet ellen, amely szerint a háború elválasztható az illető kormányok, az illető osztályok politikájától, amely szerint a háború, akárcsak egy esetben is, úgy tekinthető, mint egyszerű támadás, a béke felborítása, majd ennek a felborított békének a helyreállítása. Hajba kaptak és kibékültek! Ezt a felületes és ostoba nézetet már évtizedekkel ezelőtt megcáfolták és megcáfolhatja bármely háborús történelmi korszak minden valamennyire is figyelmes elemzése”.¹⁰

Félreértések elkerülése végett szükségesnek tartjuk az előzőekhez azt is hozzáfűzni, hogy a háború a politika folytatása ugyan, de ahhoz, hogy a háborút előkészítő politika háborút szüljön a háborút kívánó szándékon kívül még más feltételek is szükségesek, többek között a háborút indító számára kedvező, vagy kedvezőnek vélt erőviszonyok és háborúval elérni kívánt célok megvalósíthatóságának valószínűsége.

Ha a háborúknak csak egy közös ismérvük van, akkor ebből következik, hogy *csak* az egy ismertető jegynek sajátosságai szerint lehet a háborúkat

⁷ Clausewitz: A háborúról I. kötet. Zrínyi kiadó 1961. 57.

⁸ U. o. 56.

⁹ Clausewitzről van szó. – O. I.

¹⁰ Lenin Művei 24. kötet, 415.

megkülönböztetni egymástól. Tehát ha a háborúknak csak az erőszak a közös ismérve, akkor a háborúkat az erőszak sajátosságai, eszközei, alkalmazásának módja, és körülményei szerint különböztethetjük meg. Így elsikkad a háborúk közötti azon lényeges különbség, ami a háborúkhöz vezető politikai különbözőségeiből ered. Ez a felfogás vezet a pacifizmushoz, amely függetlenül a háború politikai tartalmától, a háború igazságos, vagy igazságtalan jellegétől, kivétel nélkül minden háborút elvet, s konkrét elemzés nélkül már eleve mindkét fél háborúját egyaránt elítéli. A történelem számtalan olyan háborút ismer ugyan, amelyben mindkét fél háborúja elítélhető, de nem minden háborúban ez a helyzet. Ha a háború nem a politika folytatása, akkor nincs értelme felvetni azt a kérdést, hogy miért, milyen politikai célokból folytatják a háborút? Így az a nézet, amely a háború általános ismérvei közül kirekeszti azt, hogy a háború a politika folytatása, elvezet ahhoz a felfogáshoz, amely felmenti a felelősség alól a rabló, hódító háborút indítókat, mert hiszen mindkét fél, az igazságos háborút folytató is, alkalmaz erőszakos eszközöket. Abban ugyanis –, hogy erőszakos eszközöket alkalmaznak – nincs különbség az igazságos és igazságtalan háborút folytató felek között.

A következő kérdés, aminek a felvetését szükségesnek tartjuk az, hogy mit kell érteni a háború jellegén, hogyan lehet felosztani a háborúkat? E kérdésekkel kapcsolatban is találkozhatunk ugyanis kifogásolható nézetekkel, pl. egy a háború politikai jellegét fejtegető munkát ezzel a bírálattal illették: „E szerint az okoskodás szerint a háború jellege lehet igazságos, vagy igazságtalan. Kétségtelen, így is osztályozni lehet a háborúkat, de a jellegen általában nem ezt értjük...” „A háború jellegén általában a háború megvívásának módját kell érteni”.

E nézet azt tükrözi, hogy képviselője egyrészt nem érti a jelleg szó jelentését, azt „általában” csak egy vonatkozásban, a háború megvívásának módjával kapcsolatban tartja alkalmazhatónak, másrészt a háborúk politikai tartalom szerinti megkülönböztetésének lebecsülése csendül ki soraiból. A jelleg szó használatát nem lehet egy lényeges ismertető jegy (egy felosztási alap) szerinti megkülönböztetésre korlátozni. A jelleg szót annyiféle összefüggésben használhatjuk, ahány lényeges ismertetőjegye (felosztási alapja) van a háborúknak.

Közismert, hogy minden felosztás előfeltétele, hogy először ki kell jelölni a felosztás alapját. A felosztás alapja a fogalom általános ismérvének, vagy ismérveinek bármely ismertető jegye, sajátossága, vagy körülménye lehet.

A háborúknak, azok lenini meghatározása szerint két általános ismervük van, az hogy politika folytatásai és hogy erőszakos eszközökkel vívják meg.

Ezek szerint a háborúkat fel lehet osztani a háborúra vezető politikai és az alkalmazott erőszakos eszköz ismertető jegyei, sajátosságai és körülményei szerint.

Amikor a marxi–lenini elmélet a háborúkat igazságos és igazságtalan jellegű háborúkra osztja, egy meghatározott – mégpedig a leglényegesebb – ismertető jegy, a politikai tartalom szerint osztja a háborúkat két csoportra. Ez a felosztás független az erőszakos eszközök ismertető jegyei szerinti felosztástól.

Mivel a politika, amely a háborúra vezet, államok, osztályok, nemzetek közti viszonyt fejez ki, csoportosíthatjuk a háborúkat a politika e sajátossága szerint államok közti háborúra, polgárháborúra és nemzeti felszabadító háborúra.

Lenin a polgárháború és a nemzeti felszabadító háború megkülönböztetésének nagy jelentőséget tulajdonított. A. M. Kollontájnak küldött egyik levelében arról a kérdéstről, hogy a kapitalizmus korszakára vonatkoztatva a gyarmatok háborúját a gyarmatosító állam ellen polgárháborúnak lehet-e tekinteni ezt írta: „Rendkívül káros, ha a polgárháború fogalmát mértéktelenül tágítjuk, mert ezzel *elkenjük* a dolog lényegét: azt, hogy a polgárháború a bérmunkások háborúja az *adott* állam tőkei ellen.” Egy bizonyos vonatkozásban azonban azoknak az államok közti háborúknak is van osztályháború jellegük, amelyekben a szembenálló felek vezetése különböző osztályok kezében volt és legalább az egyik fél háborús céljai között a másik fél uralkodó (a háborút vezető) osztálya uralmának megdöntése is szerepelt.

Hruscsov elvtárs pedig arra figyelmeztet, hogy a nemzeti felszabadító háborúkat meg kell különböztetni az államok közti háborúktól.¹¹

Csoportosíthatjuk a háborúkat a hadviselő felek egymás közötti viszonya alapján. E felosztási alap szerint Lenin a háborúk három típusát különbözteti meg: elnyomott nemzet háborúját az elnyomó nemzet ellen, két elnyomó nemzet közötti háborút és az egyenjogú nemzetek közötti háborút.¹²

A fenti felosztási alap a háború lényeges sajátossága s ezért joggal beszélhetünk e sajátosság szerinti jellegéről is, s helyesen használjuk a jelleg szót, amikor pl. „nemzeti felszabadító jellegű” háborúról szólunk.

¹¹ N. Sz. Hruscsov: A kommunista világmozgalom újabb győzelmeiért. Népszabadság 1961. január 22.

¹² Lásd: Lenin Művei 35. kötet, 254.

Vagy pl. Hruscsov elvtárs a „Kommunista világmozgalom újabb győzelmeiért” c. 1961. január 6-án tartott előadásában korunk háborúit a következőképpen csoportosította: „A jelenlegi körülmények között a háborúk következő kategóriáit kell megkülönböztetnünk: világháborúk; helyi háborúk, felszabadító háborúk – népi felkelések. Erre a megkülönböztetésre szükség van ahhoz, hogy helyes taktikát dolgozzunk ki a háborúk tekintetében.”¹³

A háborúk jellegének, illetve típusainak, a háborúra vezető politikai fontos ismertetőjelei, sajátosságai szerinti megállapítása (igazságos – igazságtalan, államok közti háború, polgárháború, elnyomó és elnyomott nemzetek közti háború, stb.) a marxizmus–leninizmus háborúkról szóló tanításának sarkalatos tételét és ennek következtében a marxista–leninista történelem-szemléletnek lényeges részét képezi. Lenin így ír erről: „Én elméletileg hibásnak és gyakorlatilag károsnak tartom azt, ha nem különböztetjük meg a háborúk típusait.”¹⁴

Ismeretes a háborúk felosztása formális, külső nem lényeges ismertetőjegyek alapján is, pl. vallás-, dinasztikus- stb. háború. A háború politikai tartalom szerinti jellege a háborúhoz való viszonyunk megállapításánál külső, formális szempont az is, hogy ki kezdte, vagy melyik fél területén folyik a háború. A háborúnak ilyen nem lényeges, formális szempontok szerinti felosztása és megkülönböztetése elfedi a háború osztályjellegét, politikai tartalmát, igazságos, vagy igazságtalan jellegét.

A háborúkat másik általános ismervük – az *erőszak eszközeinek* ismertetőjegyei, alkalmazásának módja és körülményei szerint is csoportosíthatjuk. Ezek szerint is megállapíthatók a háborúk típusai. Az erőszak eszközeinek sajátosságai szerint is vannak különböző jellegű háborúk. Itt is lényeges a háborúk felosztási alapjának meghatározása. Ha a felosztás alapja az alkalmazott technika – megkülönböztetünk manufakturális és gépi eszközökkel folytatott háborút, ha az, hogy alkalmaznak-e atomfegyvert, vagy nem, a háborúkat fel lehet osztani hagyományos fegyverekkel vívott háborúra és atomháborúra. Ha a felosztás alapja a háború megvívásának módja felosztjuk a háborúkat várháborúkra, állásháborúkra, mozgóháborúkra, stb. A hadszíntér szerint szárazföldi, vagy tengeri háborút stb. különböztetünk meg. Ha a felosztás alapja a megvívás időtartama, a háború lehet: villám-

¹³ Népszabadság 1961. január 22.

¹⁴ Lenin Művei 35. kötet, 178.

háború, vagy hosszantartó háború. Felosztási alap lehet a háború mérete, céljainak terjedelme is, e szerint megkülönböztetjük a helyi és világháborúkat – vagy a háború szervezési formája – e szerint vannak koalíciós, vagy két állam közti háborúk, stb.

Az eddig elmondottak értelmében egy hadviselő adott háborújának annyi-féle jellegéről beszélhetünk, ahány lényeges ismertetőjegye, felosztási alapja van a háborúknak. Pl. a II. világháború jellege a fasiszta hatalmak részéről politikai tartalma szerint igazságtalan, imperialista rablőháború, a megvívás eszközeit tekintve gépi jellegű háború, a megvívás módját tekintve pedig mozgó jellegű háború volt stb.

A politikai szempontok szerinti felosztáson kívül minden más felosztás csak az erőszak eszközeinek sajátosságai a háború eszközei, megvívási módja, stb. szerint történhet. A hadtörténészek számára, hogy a háború kimenetelének okait feltárhassák, a háborúknak nemcsak a politikai tartalom, hanem az erőszak eszközei szerinti elemzése is fontos. A háború erőszak eszközei szerinti jellegének előrelátása pedig rendkívül fontos a háborúra, vagy annak elhárítására való felkészülés és a háború kimenetele szempontjából egyaránt. A sajátosan katonai tényezők szerinti meghatározás azonban rendszerint nem különbözteti meg a két hadviselő fél háborúját, hanem általában egyaránt jellemző mindkét fél háborújára (pl. mindkét fél manufaktúrális eszközökkel folytatja a háborút, mindkét fél mozgó háborút folytat stb.). S még ha megkülönbözteti is, nem ezek a különbségek határozzák meg az adott háború társadalmi-politikai szerepét és az ahhoz való viszonyukat.

A háború fogalmának lenini meghatározásából következik, hogy a háború leglényegesebb jellemzője az, hogy *milyen* politika folytatása melyik osztály és milyen céllal viseli, mi a háború politikai tartalma. A háborúk lehetséges felosztási alapjai közül kiemelkedő jelentősége éppen a politikai tartalom szerinti felosztásnak van, mert a háború politikai tartalma adja meg a háború „igazi lényegét”, és határozza meg a háború társadalom-politikai jelentőségét. *Éppen ezért fontos a múlt háborúinak megítélésében a háború politikai jellegének megállapítása.*

A jelleg szó használatának sokoldalú lehetőségére azért is fontos felhívni a figyelmet, nehogy az egyébként helytálló megállapításokból helytelen következtetést vonjunk le és le lehessen leplezni a jelleg szó talmudista értelmezéséből fakadó megtévesztési kísérleteket is.

Az utóbbi években gyakran találkozunk ilyen kijelentésekkel: „az atomfegyverek felfedése és tökéletesítése, elterjedése megváltoztatta a háború

jellegét”,¹⁵ vagy „A háború természete gyökeresen megváltozott, minthogy félelmetes pusztító fegyverek léteznek.”¹⁶

Ezek a kijelentések félreérthetetlenül a háború erőszak eszközei szerinti jellegváltozására utalnak és nem a háború politikai tartalom szerinti jellegének, vagy a háború politikai tartalom szerinti természetének megváltozására, mint ahogy azt pl. a kínai vitairatok állítják.

A legszembetűnőbb visszaélést azzal, hogy az erőszak eszközeire vonatkozó kijelentést a háborúval kapcsolatos politikai nézeteinkre vonatkoztatják, a kínai kormány szóvivőjének 1963. szeptember 1-i nyilatkozata nyújtja: „Az SZKP Központi Bizottságának július 14-i levelében a szovjet vezetők kijelentették, hogy »a századunk közepén létrehozott nukleáris rakétafegyverek megváltoztatták a háborúról alkotott régi fogalmakat« valójában annyit jelent – mondja a kínai kormány szóvivőjének nyilatkozata –, hogy az atomfegyverek megjelenése után a háború többé nem a politika folytatása, nincs többé semmiféle különbség igazságtalan és igazságos háború között, az imperializmus többé nem a háború forrása és a különböző országok népeinek többé nem kellene igazságos háborút vívniok az imperialisták fegyveres agressziója és a reakciós rendszerek fegyveres elnyomása ellen, mivel ezeket a háborúkat nem lehet megnyerni, csupán az emberiség megsemmisítésére vezetnek”.

A kínai kormány szóvivője először is megcsonkítva idézte az SZKP KB nyilatkozatának kérdéses részét, amely pontosan így hangzik: „józanul értékeljük a hadviselési eszközökben történt gyökeres minőségi változást és így ennek lehetséges következményeit is. A századunk közepén létrehozott nukleáris rakétafegyver megváltoztatta a háborúról alkotott régebbi fogalmakat. E fegyvernek sohasem látott pusztító ereje van.”¹⁷

A „megváltoztatta a háborúról alkotott régebbi fogalmakat” így félreérthetetlenül a hadviselési eszközökre és azok hatására vonatkozik és nem a háborúról alkotott politikai nézeteinkre.

Közismert a politika meghatározó szerepe a hadviselésben, az erőszakos eszközök alkalmazásában. Az is kétségtelen, hogy a termonukleáris rakétafegyverek megjelenésének, sohasem látott pusztító hatásának, a politikára is vissza kell hatnia. A kommunista pártok le is vonták ennek politikai

¹⁵ A nemzetközi kommunista mozgalom további előretöréséért és egységéért. Olasz Kommunista Párt KB-nak dokumentuma. MTI Dokumentumok VI. évf. 27. sz. 17.

¹⁶ Az OKP X. Kongresszusának Politikai Határozata. Közli a MTI Dokumentumok V. évf. 49. sz. 134.

¹⁷ Népszabadság, 1963. július 16.

következtetéseit, de legkevésbé sem úgy, hogy érvénytelennek nyilvánítják Leninnek a háború és a politika kapcsolatáról és összefüggéséről, a háború igazságos és igazságtalan jellegéről szóló tanításait, mint ahogy azt a kínai kormány szóvivője állítja. A kommunista és munkáspártok azzal vonták le a termonukleáris fegyverek rendkívüli pusztító hatásából a következtetést, hogy politikájukban az emberiséget fenyegető veszély nagyságának megfelelő súlyt kapott a világháború és az államok közti helyi háborúk elhárítására irányuló törekvés. A termonukleáris háború hatásának feltárással harcra mozgósítják a tömegeket a háborús veszély forrása, az imperializmus ellen, küzdenek a nukleáris fegyverek eltiltásáért, a leszerelésért, minden erőt tömöríteni igyekeznek a világbéke megőrzésére. A szocialista országok kommunista pártjai elsősorban az SZKP – többek között azzal is levonták a szükséges következtetést, hogy olyan színvonalon tartják fegyverzetüket és fegyveres erőiket, hogy az alkalmas legyen az imperialistákat visszaretenteni háborúk kirobbantásától. Ez a békepolitika a kínai kormány szóvivőjének szavaival ellentétben semmiképpen nem jelenti azt, hogy nem kell harcolni az imperialisták fegyveres agressziója ellen.

A háború politikai jellegének meghatározása a kommunista és munkáspártok számára nemcsak elméleti, történelmi, hanem nagyon is gyakorlati, a háborúkhöz való viszonyunkat meghatározó kérdés. Ezért az igazságos és igazságtalan háborúkra való felosztás lehetőségének szkeptikus megítélésére is fel kell figyelnünk.

A már idézett magyar szerző könyvében bírálat nélkül egyetértően idézi egy múlt században élt német jogász szkeptikus véleményét arról, hogy a háborúk igazságos, vagy igazságtalan jellege megállapítható-e. Azt írja: „Hogy pedig mennyire körülményes és nehéz dolog annak eldöntése, hogy melyik fél harcol igazságos ügyért, azt már a XIX. század egyik legismertebb nemzetközi jogásza is meglátta”¹⁸ midőn megállapította: „nem létezik ezen a földön egyetlen bíró, aki csalhatatlanul dönteni tudna egy háború igazságosságára kérdésében”.¹⁹ A szkeptikus álláspont lényegében azt vonja kétségbe, hogy tudományos alapon lehet megállapítani a háború politikai jellegét. Pedig a marxizmus–leninizmus tudományos alapon állapítja meg a háborúk politikai jellegét, nem szubjektív értékelés, hanem objektív ismérvek alapján. Az osztályok érdeke, a háborús politikai célkitűzései s ezek viszonya

¹⁸ H. W. Heffterről van szó. – O. I.

¹⁹ I. m. 88.

a haladáshoz, objektív ismérvek alapján bírálhatók el. A háborúk politikai tartalom szerinti jellegét oly mértékben lehet tehát „csalhatatlanul” megállapítani, amily mértékben meghatározható a háborúnak a haladáshoz való viszonya. A tények sokoldalú feltárása és elemzése, valamint a marxizmus–leninizmus tudományos elveinek alkalmazása esetén nincs jogunk kételkedni abban, hogy egy háború igazságos vagy igazságtalan, haladó, vagy reakciós jellege megállapítható.

A burzsoá irodalomban az igazságos és igazságtalan háborúk fogalmával kapcsolatosan ködös, szkeptikus és cinikus nézetek azoknak az uralkodó osztályoknak álláspontját képviselik, amelyek leplezni akarják háborújuk igazságtalan célját és reakciós politikai tartalmát. Azok a burzsoá nacionalista ideológusok, akik nem akarják elítélni saját történelmük rablőháborúit, ugyancsak tagadják a háborúk politikai jellegének meghatározhatóságát – de ezzel a marxizmus–leninizmus tudományvoltát is kétségbevonják.

Még egy oka lehet annak, hogy egyesek nem látnak világosan abban a kérdésben, hogy a háborúkat politikai jelleg szerint igazságosakra, vagy igazságtalanokra lehet felosztani, márpedig az, hogy sok oly háború volt, amelyeknek politikai jellege nem csak igazságos, vagy csak igazságtalan motívumokat tartalmazott, hanem ugyanannak a hadviselő félnek politikájában ellentétes jellegű motívumok egyaránt megtalálhatók voltak. Lenin arra tanít, hogy ilyenkor a konkrét elemzés feladata eldönteni, hogy melyik elem van túlsúlyban, melyik döntő a politikai jelleg meghatározása szempontjából és melyik másodrendű, amely ellentétes jellegével nem változtatja meg a háború politikai jellegét, csupán annak sajátosságát adja. Pl. az Északamerikai Egyesült Államok szabadságharcáról Anglia ellen azt írta: „Franciaország és Spanyolország, amelyek továbbra is hatalmukban tartották a jelenlegi Egyesült Államok egyes részeit, az Angliával szemben táplált ellenséges érzülettől fűtve, azaz saját imperialista érdekeik által vezetett barátsági szerződést kötöttek az Anglia ellen fellázadt amerikai államokkal. A francia seregek az amerikai seregekkel együtt verték az angolokat. Ez nemzeti felszabadító háború volt, amelyben az imperialista versengés csak mellékkörülmény, amelynek nincs komoly jelentősége – az ellenkezője annak, amit az 1914–16-os háborúban láttunk (a nemzeti elemeknek az osztrák–szerb háborúban nincs komoly jelentősége a mindent meghatározó imperialista versengéshez képest).”²⁰

²⁰ Lenin Művei 22. kötet, 323.

Vannak tehát igazságos háborúk, igazságtalan mozzanatokkal és igazságtalan háborúk igazságos mozzanatokkal, s csak a mellékést a lényegestől megkülönböztetni nem tudók moshatják el az igazságos és az igazságtalan háborúk közötti különbséget arra hivatkozva, hogy ellentétes előjelű mellékkörülmények találhatóak egy-egy háború politikai jellegében. Az egyes hadviselő felek politikáját azért kell figyelemmel kísérni végig a háború folyamán, mert előfordulhat, hogy a háború elején csak mellékkörülményt jelentő ellentétes jellegű mozzanatok a háború folyamán elhatalmasodnak, döntő jelentőségre tesznek szert és nemcsak mellékkörülményként szerepelnek, hanem megváltoztatják a háború jellegét, vagy előfordulhat, hogy a háború folyamán megváltozik a háború célja és ennek következtében jellege is. Lenin több példát említ az ilyen jellegváltásra: „A nemzeti háború imperialista háborúvá változhat és fordítva – írja Június brosúrájáról című munkájában – például: a nagy francia forradalom háborúi nemzeti háborúknak indultak és ilyenek is voltak. Ezek a háborúk forradalmi háborúk voltak, mert az volt a céljuk, hogy a nagy forradalmat megvédjék az ellenforradalmi monarchiák koalíciójával szemben. Amikor azonban Napóleon Európa egész sereg, régen kialakult, nagy életképes nemzeti államát leigázva megteremtette a francia császárságot, a francia nemzeti háborúk imperialista háborúkká váltak, amelyek viszont megszűntek a Napóleon imperializmusa ellen irányuló nemzeti felszabadító háborúkat.

Csak a szofista kenheti el az imperialista és a nemzeti háború közötti különbséget azon az alapon, hogy az egyik a másikba átcsap^{hat}”.²¹

Az, hogy egyes háborúkban ellentétes jellegű momentumok egyidejűleg fordulnak elő, nem lehet tehát ok arra, hogy a háborúk lenini meghatározását és megkülönböztetését elvessük.

A következő kérdés, amelyet felvetünk az, hogy vajon Leninnek az igazságos és igazságtalan háborúról szóló tanítása alkalmazható-e a történelem valamennyi háborújára?

Egyes, egyébként a marxizmus–leninizmus álláspontján álló magyar történészek között találkozunk ugyanis olyan nézettel, amely szerint Leninnek az igazságos és igazságtalan háborúról szóló tanításai csak az imperializmus korától alkalmazhatók. Nem lehet alkalmazni e tanításokat az azt megelőző korokra, mégpedig azért nem, mert e tanítások csak az imperializmus korában

²¹ Lenin Művei 22. kötet, 321.

keletkeztek, s alkalmazásuk az imperializmust megelőző korokra a jelen problémáinak anakronisztikus visszavetítései lennének a történelemre.

Ezzel a felfogással nem lehet egyetérteni. Leninnek az igazságos és igazságtalan háborúról szóló tanítása a háborúk elemzésének, s a háborúk elemzésével szoros összefüggésben – azok értékelésének módszerét adja. Azok a nézetek, hogy Leninnek a háborúk politikai jellegéről szóló tanításai csak az imperializmus korától alkalmazhatók, történészek számára rendkívül káros, mert végeredményben arra készítetik őket, hogy az imperializmus kora előtti háborúk tárgyalásánál ne végezzék el azt az elemzést, amelyet Lenin minden háború vizsgálatánál szükségesnek tartott. A háborúknak a lenini ismérvek alapján történő elemzése nélkül viszont nem lehet megadni az egyes háborúknak és a vele kapcsolatos eseményeknek marxista–leninista társadalmi-politikai értékelését sem. A háborúknak politikai tartalmuk szerinti megkülönböztetése és értékelése a marxizmus–leninizmus egyik alapvető tanítása. Egész történelem írásunk szempontjából alapvető kérdés tehát, hogy ez a tanítás történelemszemléletünk egyik elvét képezi-e, vagy sem.

Az, hogy ez a lenini tanítás az imperializmus korában keletkezett, önmagában nem érv arra, hogy az osztálytársadalmak egész korára ne legyen alkalmazható. Ilyen alapon ugyanis a marxista–leninista történelemszemlélet egészét is tagadni lehetne. Érvként csak akkor lenne elfogadható, ha azok, akik az igazságos és igazságtalan háborúkról szóló lenini tanításnak az osztálytársadalmak egész korára való érvényességét tagadják, kimutatnák, hogy e tanítás azért nem lehet általános érvényességű, mert csak az imperializmus korának sajátosságain alapszik. Ezt azonban meg sem kísérelték, s nem is lehet ezt kimutatni. Az ellenkezőjét viszont –, hogy Leninnek a háborúk elemzéséről és értékeléséről szóló tanításai az osztálytársadalmak egészére alkalmazhatók – be lehet bizonyítani. Sem az elemzési, sem pedig az értékelési módszer nem tartalmaz ugyanis olyan feltételeket, amelyek csak az imperializmus korszakának sajátosságain alapulnak.

Leninnek a háborúkat elemző módszere: a dialektika alkalmazása a háborúk vizsgálatánál. Ahhoz, hogy a háborúk társadalmi, történelmi elemzését elvégezhessük, a háború általános fogalmából kell kiindulni, ez adja meg, hogy az elemzésnek mire kell irányulnia. Lenin pontosabbá téve és továbbfejlesztve Clausewitz meghatározását, a háború általános fogalmát – ahogy már az előbb is idéztük – a következőképpen határozta meg: „A dialektika alaptétele a háborúkra alkalmazva az, hogy a *háború egyszerűen a politika*

folytatása más' (mégpedig erőszakos), *eszközökkel*," – s még hozzáfűzte: „És ugyanez volt mindig Marx és Engels álláspontja is, akik minden háborút az adott érdekelt hatalmak – és azokon belül a különböző osztályok – adott időben követett politikájának folytatásaként fogták fel”.²²

A háború fogalmából következik, hogy az egyes háborúk elemzésénél a politikát kell vizsgálni, azt, amire Lenin számtalanszor rámutatott, hogy „*miért, milyen osztályok, milyen politikai célok érdekében folytatják a háborút*”.²³

Lenin több munkájában hangsúlyozza, hogy a háború politikai elemzésénél „A háború előtti politikát kell tanulmányozni, azt a politikát, amely a háborúra vezet, s a háborúra vezet.”²⁴ S mivel a politika a háború folyamán változhat, a politikát az egész háború folyama alatt is figyelemmel kell kísérni.

Nem szabad, hogy a háború vizsgálatánál apró jelentéktelen ügyek, diplomáciai csatározások felszínes okai, az udvarok „ostobaságai”, vagy egyes vezérek „személyes körülményei” félrevezessenek. Mindenkor a háborút vezető osztályok politikáját és az azt meghatározó érdekeiket kell elemzés tárgyává tenni. „Mert – ahogy Lenin írja – annak bizonyítékát, hogy mi a háború igazi szociális, vagy helyesebben osztályjellege, természetesen nem a háború diplomáciai történetében találjuk meg, hanem *valamennyi* hadviselő állam uralkodó *osztályainak* helyzetét felölelő elemzésében”.²⁵

A marxista dialektikából és a marxi–lenini konkrét útmutatásokból is következik, hogy a háborúk elemzésénél nem elegendő csak a hadviselő felek, a háborút vezető osztályok politikájának elszigetelt elemzése, hanem vizsgálat tárgyává kell tenni a hadviselő felek közti gazdasági, politikai, történelmi viszonyokat, a társadalmi rendet, s magát a korszakot, amelyben a háború folyik.

Ezek képezik a legfontosabb irányelveket, amelyeket a háborúk vizsgálatánál a lenini elemzési módszer előír. Köztudomású, hogy nemcsak az imperializmus korában vannak osztályok és azoknak politikája, nemcsak az imperializmus korában vannak államok, hanem minden osztálytársadalomban. S mivel háborúk csak azóta léteznek, amióta osztályok és államok vannak, a történelem minden háborújára alkalmazni lehet a háborúk elemzésének Lenin által meghatározott fenti irányelveit. A háborúk elemzésének lenini

²² Lenin Művei 21. kötet. Szikra, 1951. 214.

²³ Lenin Művei 23. kötet, 24.

²⁴ Uo. 23.

²⁵ Lenin Művei 22. kötet, 196.

módszerében tehát semmiféle olyan feltétel, vagy megszorítás nincsen, amely annak alkalmazását csak az imperializmus korszakára korlátozná.

A háborúk lenini elemzési és értékelési módszere szorosan összefügg. „A marxizmus, vagyis a modern tudományos szocializmus szempontjából – tanítja Lenin – akkor, amikor a szocialisták azt beszélik meg, hogy hogyan kell értékelni a háborút, milyen álláspontot kell elfoglalni a háború tekintetében, a fő kérdés az, hogy miért viselik, milyen osztályok készítettek elő és irányították az illető háborút”.²⁶ Az itt feltett kérdésekre a választ a háború lenini elemzése adja. A háború elemzését tehát a háború értékelése érdekében kell elvégezni.

A marxista–leninista történelemszemlélet alapvető elve, hogy minden társadalmi jelenséget, az emberiség történelmének minden eseményét a haladás szempontjából vizsgálja, értékeli. A háborúk értékelésénél is az az alapvető, hogy a haladást elősegítő, vagy akadályozó-e?

A politikának – amelynek folytatása a háború – tartalma, leglényegesebb ismertető jegye „igazi lényege” szerint a háborúkat két csoportra, igazságos és igazságtalan háborúkra oszthatjuk. A politikai tartalmát aszerint ítéljük meg, hogy milyen osztály, milyen céllal vezeti a háborút. Az osztályok és a háború célja tehát a háborúk politikai tartalma elbírálásának alapja az általános emberi haladáshoz való viszonyuk az adott korban. Az osztályoknak az adott háború idején betöltött társadalmi-politikai szerepét és a háborúra vezető politikájukat, a háború célját, éppen azért kell elemezni, hogy meg lehessen állapítani azoknak az általános emberi haladáshoz való viszonyát. Igazságos annak a hadviselő félnek a háborúja, amelyiké az általános emberi haladás ügyét szolgálja, azaz, ha háborúja haladó. Ellenkező esetben, azaz, ha a háborúja reakciós, egyúttal igazságtalan is. Az igazságos, jogos, vagy haladó háborúk, valamint az igazságtalan, bűnös (jogtalan), vagy reakciós háborúk, a háborúk politikai tartalom, politikai jelleg szerinti megkülönböztetésének egy-egy, mégpedig ugyanazon kategóriáját alkotják. A haladó jelző közvetlenül utal a háborúnak az általános emberi haladáshoz való pozitív viszonyára. Az igazságos – jogos – jelző pedig a háborúnak morális, jogi szempontból való értékelése. A morális és jogi szempontból történő elbírálásnak az objektív alapja úgyszintén az általános emberi haladás.

Ennek következtében a három sajátosság mindig együtt van meg egy-egy hadviselő fél háborújának értékelésében. Nincs olyan háború, amely

²⁶ Lenin Művei 24. kötet, 413.

igazságos, jogos, ugyanakkor reakciós, vagy amelyik igazságtalan, bűnös háború, de haladó. Akik ezt nem értik, nyilván elszigetelten ítélnék meg egyes háborúkat, illetőleg a háborúknak egyes momentumait. Mert amikor például egy elnyomott nép, vagy nemzet háborújának jellegét megítéljük, akkor nemcsak az illető nép, vagy nemzet helyzetét, hanem az egész nemzetközi helyzetet és háborújának arra gyakorolt hatását is figyelembe kell venni. Előfordulhatnak ugyanis olyan helyzetek, amelyekben egy-egy nép önmagában véve jogos, igazságos szabadságharca időlegesen ellentétbe kerülhet a haladás általános érdekeivel, s ilyenkor azt az utóbbinak alá kell rendelni, illetőleg aszerint értékelni. Ilyen esetekben ha a függetlenségi harc bár önmagában tekintve haladó lenne is, de nem szolgálja az általános emberi haladást, így nem jogos, nem igazságos és nem szolgálja az illető nép érdekét sem. Továbbá az elemzés feltárhat ellentétes jellegű momentumokat is egy hadviselő fél háborújában, de az értékelés, és ami különösen fontos, az adott háborúhoz való viszonyunk kialakítása is a momentumok összegezése alapján történik.

Lenin azonosként kezeli az igazságos-haladó és az igazságtalan-reakciós háború fogalmát, azaz, azokat a háborúkat tartja igazságosnak, amelyek előmozdították az emberiség fejlődését. Ezt írja: „... vannak igazságos és igazságtalan háborúk, a haladást szolgáló és reakciós háborúk, olyan háborúk, amelyeket haladó osztályok és olyanok, amelyeket maradi osztályok folytatnak, olyan háborúk, amelyek az osztályelnyomás megszilárdítását és olyanok, amelyek annak megdöntését szolgálják.”²⁷ Továbbá: „*ha* a háború igazi lényege „*például* az idegen nemzeti elnyomás megsemmisítése (ami *különösen* tipikus az 1789–1871-es évek Európájára), akkor az elnyomott állam, vagy nemzet részéről a háború haladó jellegű.”²⁸ Az ilyen típusú háborúkat művei más részeiben gyakran jogosnak, igazságosnak nevezi. A marxizmus–leninizmus az általános emberi haladás szempontjából ismeri el az elnyomott, kizsákmányolt osztályok jogát az elnyomás és a kizsákmányolás elleni védelemre és az elavult, a haladást akadályozó társadalmi rendszer elleni harcra, mert ezek a harcok a haladást szolgálják. A rabszoláknak a rabszolgatartók elleni háborúi a rabszolgarendszert, a feudális parasztok háborúi, valamint a feltörekvő burzsoázia osztályháborúi a feudális urak ellen a feudalizmust segítettek megdönteni, a proletáriátus osztályháborúi pedig a kapitalizmus megdöntését, vagy a megdöntött kizsákmányolók hatalma visszaállításának

²⁷ Lenin Művei 29. kötet, 346.

²⁸ Lenin Művei 23. kötet, 23.

megakadályozását célozzák. Ezek a forradalmi háborúk igazságosak, mert a haladást szolgálják.

A marxizmus–leninizmus elismeri a népek, nemzetek jogát a független állami életre, s ezt a termelőerők fejlődése, az általános emberi haladás szempontjából kiindulva teszi. Azok a háborúk, amelyeket a történelem folyamán néptörzsek, népek, nemzetek leigázása, lakosságának kifosztása céljából – tehát igazságtalan célokból viseltek, nem lehetek haladást szolgáló háborúk még akkor sem, ha fejlettebb társadalmi rendszerű államok viselték is elmaradottabb országok ellen. A burzsoáziának például a feudális, vagy az ősközösségi rendszerben élő népek ellen folytatott háborúi, azok leigázása és kifosztása céljából, igazságtalan háborúk és nem szolgálják a haladást sem, ugyanis akadályozzák a leigázott népek gazdasági és egyúttal politikai és társadalmi fejlődését. Jól példázza ezt az, hogy az imperialista hatalmak a gyarmatokon nem segítették elő az elavult társadalmi rendszerek és gazdasági elmaradottságuk felszámolását, hanem ellenkezőleg, konzerválták azokat. Nem hagyható figyelmen kívül éppen a haladás szempontjából az a tény sem, hogy a leigázás nemcsak a gyarmatokon tölt be reakciós szerepet, hanem az elnyomó országokban is, a proletariátusnak a szocializmusért folytatott harcát hátrányosan befolyásolja.

Egyébként a fent közölt idézetekből is az derül ki, hogy a háborúk lenini értékelésének szempontja az adott háború viszonya az általános emberi haladáshoz. A haladás viszont nemcsak az imperializmus korszakának sajátossága, hanem az emberiség egész történelmére vonatkozó fogalom. Így a világtörténelem minden háborúja értékelésének alapját képezheti.

Lenin több munkájából különben félreérthetetlenül megállapítható, hogy ő maga nem csak az imperializmus és nem is csak a kapitalizmus korszakának háborúira, hanem a feudalizmus és a rabszolgatartó társadalmak háborúira is alkalmazta az igazságos, illetve az igazságtalan értékelést. Például ezt írja: „... azt valljuk, hogy a polgárháborúk, vagyis az elnyomott osztályoknak az elnyomó osztály, a rabszolgáknak a rabszolgatartók, a jobbágyparasztoknak a földesurak, a bérmunkásoknak a burzsoázia ellen viselt háborúi jogosak, haladó jellegűek és szükségszerűek.”²⁹ És hogy nemcsak az imperializmus korszakában értékelte igazságosnak az elnyomott osztályok háborúit, azt világosan láthatjuk 1918. augusztusában tartott beszédének következő mondataiból: „... viseltek olykor háborúkat az elnyomottak érdekeiért is. Spartacus

²⁹ Lenin Művei 21. kötet, 301.

a leigázott osztály védelmére indított háborút. Ugyanilyen háborúk folytak a gyarmati elnyomás korszakában stb. Ezek a háborúk igazságos háborúk voltak, ezek a háborúk nem ítéltetők el”.³⁰

Lenin értékelési módszerét nemcsak a kapitalizmus, a feudalizmus és a rabszolgatársadalmak osztályháborúira alkalmazta, hanem valamennyi osztálytársadalom államok közti háborúira is. Inessza Armandnak írott egyik levelében az államok, nemzetek közötti háborúk három fő típusát határozta meg, s azt írja: „(I) A három fő típus: az elnyomott nemzet és viszonya az elnyomó nemzethez... Általános szabály szerint a háború jogos az elnyomott nemzet részéről (függetlenül attól, hogy katonai értelemben védelmi, vagy támadó háborúról van-e szó). (II) Két elnyomó nemzet közti viszony. Harc a gyarmatokért, piacokért stb. (Róma és Karthágó, Anglia és Németország 1914–17-ben) általános szabály szerint az ilyen háború *mindkét* fél részéről rablás, s a demokráciának (és a szocializmusnak) ezzel a háborúval szemben elfoglalt álláspontját ez a szabály határozza meg: »ha két tolvaj verekszik, pusztuljon el mind a kettő...« (III) A harmadik típus: Az egyenjogú nemzetek *rendszere*. *Sokkalta bonyolultabb* kérdés!!! Különösen akkor, ha a civilizált, aránylag demokratikus nemzetek mellett ott van a cárizmus. Ez volt (körülbelül) a helyzet Európában, 1815–1905-ig.”³¹ Abból, hogy Lenin a két nemzet közti, mindkét részről igazságtalan háborúra példaként Róma és Karthágó háborúját is felemlíti, nyilvánvaló, hogy a nemzetek közötti háborúk három típusát az osztálytársadalmak egész korára is érvényesnek tartotta, s hogy olyan korok államok közötti háborúit is e három kategóriába kell sorolni, s azok szerint értékelni, amikor még nem voltak burzsoá nemzetek. Ugyanerre lehet következtetni a „Pártprogram felülvizsgálatához” c. cikkében írottakból is. „A háborúk... jellemzők – írja – mind a rabszolgaságon, mind a jobbágyságon alapuló gazdasági rendszerre. Imperialista háborúk ugyancsak előfordultak mind a rabszolgaság talaján (Róma és Karthágó háborúja mindkét részről imperialista háború volt), mind a középkorban, mind a kereskedelmi kapitalizmus korában. Minden olyan háborút, amelyben *mindkét* fél elnyom idegen országokat, vagy népeket, és a zsákmány felosztásáért, azért harcol, hogy „ki nyomjon el, vagy fosztogasson többet”, nem nevezhetünk másnak, mint imperialista háborúnak.”³²

³⁰ Lenin Művei 28. kötet, 68.

³¹ Lenin Művei 35. kötet, 254.

³² Lenin Művei 26. kötet, 155.

Tovább sorolhatnánk még azokat a megállapításokat, amelyek azt bizonyítják, hogy Lenin a háborúk politikai tartalom szerinti igazságos és igazságtalan megkülönböztetését nem korlátozta az imperializmus korszakára.

Ezért fontos és elengedhetetlen a történészek számára, hogy ha meg akarnak maradni a marxista–leninista történelemszemlélet alapján, a múlt háborúinak elemzésében és értékelésében a lenini elemző és értékelő módszert alkalmazzák.